

Het handschrift, de basis van onze cultuur en ons onderwijs

Al jaren geven vele leerkrachten in de onderbouw van het basisonderwijs les in een vak dat niet meer in de Wet op het basisonderwijs voorkomt. Het gaat om het vak 'schrijven als handschriftontwikkeling'.

Door: Astrid Scholten en Ben Hamerling

In de Lager Onderwijswet van 1920 werden voor de eerste klas, de huidige groep 3, keurig drie leervoorwaarden onderscheiden: lezen, rekenen en schrijven. Ook minister Plasterk en staatssecretaris Dijkma verwoordden in hun toespraken regelmatig deze trits, die ze tegenwoordig 'basisvaardigheden' noemen. Toch overdrijven ze hiermee enigszins. Taal en rekenen staan in de Wet op het basisonderwijs van 1981, maar 'schrijven als handschriftontwikkeling' is er niet meer in te vinden. Vaak ontmoeten we ontsteltenis als we bij lezingen het onderwijspubliek dit feit voorhouden. Men kan zich niet voorstellen dat een ministerie van Onderwijs niet de drie basisvaardigheden kent en in de wet belijdt. Toch is dit precies hetgeen zich voordoet.

Hoe is dit mogelijk?

Toen in 1981 de Wet op het basisonderwijs, als opvolger van de Lager Onderwijswet van 1920, werd gevormd, gebruikte men bij het onderdeel Nederlandse taal voortdurend het woord

schrijven. Dit begrip stond vroeger voor iemand die letters construeerde, maar omdat een auteur ook schrijver werd genoemd en zijn bezigheid met schrijven werd aangeduid, werd het begrip schrijven steeds meer een homoniem. Als men het in de onderbouw van het basisonderwijs heeft over het kind dat schrijft, worden er echter zowel het stellen als spellen mee aangeduid, en het onderscheid wordt lang niet altijd voldoende ingezien. Zoek op internet een cursus schrijven en je vindt talloze cursussen waarin men je leert om beter te formuleren op papier.

Op het Ministerie van Onderwijs bleek dus onvoldoende vakinhoudelijke kennis aanwezig om deze omissie te herkennen. Men meende bij het vak Nederlands voldoende aan schrijven te zijn toegekomen. Hierdoor ontstond de onmogelijke situatie dat handschriftontwikkeling nu in de kerndoelen, en bijgevolg ook op de pabo's, in het domein Nederlands is terechtgekomen.

vervolg op pagina 16

vervolg van pagina 15

Een vormgevingsvak hoort hier uiteraard niet thuis. Doordat de Neerlandici geen affiniteit met lettervormgeving hebben, is deze basisvaardigheid daar niet in goede handen. Op veel pabo's is er daardoor slechts een of enkele uren voor gereserveerd.

Maatschappelijke ontwikkelingen

Ondertussen ontwikkelde zich in belangrijke delen van de maatschappij een andere omgang met de pen. De typemachine was uitgevonden (± 1890) en al spoedig werd er voorspeld dat het met de pen gauw afgelopen zou zijn. Soortgelijke voorspellingen betroffen de fiets na de uitvinding van de auto. Toch weten we dat er meer pennen en fietsen worden verkocht dan ooit tevoren. Ook sinds de uitvinding van de computer en het bijbehorende toetsenbord kregen mensen het idee dat de pen zijn langste tijd had gehad. Dit is nog steeds niet bewaarheid geworden, ondanks het feit dat meer mensen frequenter van het toetsenbord gebruik maken dan ooit.

Wat velen echter vergeten, is het feit dat schrijven een leenvoorwaarde, een basisvaardigheid voor het onderwijs zelf is. Kinderen moeten goed kunnen schrijven om beter te kunnen leren.

te aan een goed handschrift en wordt ook daar dus met de pen geschreven: de Stichting Schriftontwikkeling kreeg onlangs nog het verzoek vanuit een van de ministeries om een aantal ambtenaren te begeleiden naar een beter leesbaar handschrift, omdat de minister hun aantekeningen vaak niet kon lezen!

Kerdoelen

Nu hebben we het Ministerie van Onderwijs aangeschreven over deze kwestie en een reactie gekregen van staatssecretaris Dijkzma. Daarin verwoordde ze drie aspecten:

1. Schrijven staat in de kerndoelen;
2. Elke school mag haar onderwijs zelf inrichten;
3. De inspectie ziet toe op de kwaliteit van het handschriftonderwijs.

Wat staat er nu precies in de kerndoelen, die door SLO (Stichting Leerplanontwikkeling) zijn verwoord?

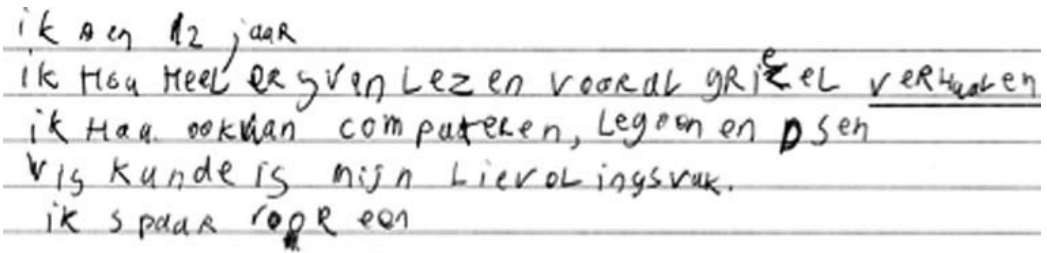
De leerlingen kunnen de vormgeving en de presentatie van hun teksten verzorgen door aandacht te besteden aan de leesbaarheid van hun spelling, de leesbaarheid van hun handschrift, zinsbouw, bladspiegel, beeldende elementen en kleur.

computers voor hebben, namelijk het rekenen, dan vinden we in de kerndoelen een paar pagina's waaraan scholen heel wat handvatten kunnen onttelen om hun rekenonderwijs vorm te geven.

Schrijven echter - de meest gebruikte basisvaardigheid in het onderwijs waarmee gegevens worden vastgelegd en de meeste opdrachten worden verwerkt - krijgt niet meer dan één woord mee. U ziet dat we de begrippen bladspiegel, beeldende elementen en kleur maar even negeren. De meeste kinderen hebben geen idee hoe je de bladspiegel op een verantwoorde manier vormgeeft en schrijven dooeenvoudig door tot het papier op is, terwijl meestal de leerkracht door middel van de correctie de enige is die voor wat kleur zorgt.

1. Kerndoelen en leesbaarheid

Wat is leesbaarheid? Iedereen weet dat een apothekersassistente daar heel anders tegenaan kijkt dan gewone stervelingen. Voor leesbaarheid zijn geen criteria. Bijgaand handschrift is leesbaar, ook al werkt de gebrekkige spelling soms herkenning tegen, maar heeft zich beslist onvoldoende ontwikkeld. Omdat het handschrift nog niet is uitontwikkeld - meestal consolideert een handschrift zich pas tegen de leeftijd van 18 jaar - valt alleen nog maar ver-

Met de pen wordt ongeveer de helft van alle taken geschreven en onder de verwerkingstaken is de pen absoluut het meest gebruikte instrument (McHale K, Cermak SA.; 1992).

Tot op het hoogste niveau is er behoef-

te aan een goed handschrift en wordt ook daar dus gesteld in de kerndoelen wat betreft het handschrift zelf? Niet meer dan het begrip leesbaarheid.

Als we kijken naar de uitwerking van een andere basisvaardigheid, die de meeste volwassenen niet meer gebruiken, omdat ze daar zakjapanners en

slechtering te verwachten.

Ook het volgende handschrift is leesbaar, maar iedereen weet dat het niet voldoende is en dat dit kind leerproblemen zal oplopen.

De buandruer
 op een dag werd als de buandruer
 man gebeld hij nam de beereboom
 of halo met meer van de m.
 en nuand is de natank de van voor
 nimen 1910/11/15 het is de kinderen
 nollen veler uit komen staan. zebra
 en kwamen ze er dan rederen
 sp. d. r. s. met de buandruer van de
 p. k. de b. y. d. d. u. e. e. r. s. l. o. n. g. e. n. e. p. o. s. t. e. l.
 e. e. r. e. n. e. t. l. a. s. e. r. w. a. s. h. e. r. b. u. a. n. d. r. u. e. r.
 z. o. e. n. k. u. n. n. e. n. d. e. v. a. d. e. r. e. n. m. o. e. d. e. r.
 g. r. i. j. t. e. n. v. o. l. g. e. n. d. e. v. a. d. e. r. h. a. n. d. r. u. e. r.
 h. e. r. a. d. a. l. e. r. v. e. r. v. a. t. t. o. e. n. g. i. n. g. d. e.
 b. u. a. n. d. r. u. e. r. w. e. e. r. m. e. t. a. l. e. r. h. a. n. d. r. u. e. r.
 a. n. d. l. o. o. k. e. n.

Beide handschriften voldoen dus aan de kerndoelen. Staatssecretaris Dijkzma en minister Plasterk laten door hun stellingname deze kinderen, en vele duizenden andere kinderen, volkomen in de kou staan.

2. Autonomie van de scholen

Scholen mogen hun schrijfonderwijs zelf inrichten, maar weten heel vaak niet hoe ze dat moeten doen. De omschrijving in de kerndoelen ('een leesbaar handschrift') maakt het absoluut onmogelijk om daar een leerlijn uit te destilleren. Een school schreef ons:

'Aangezien er nog geen kerndoelen voor het schrijfonderwijs zijn, vinden wij het heel moeilijk een leerlijn voor het schrijfonderwijs te formuleren en

hopen daarbij gebruik te kunnen maken van uw expertise.'

3. De inspectie ziet toe op de kwaliteit

We hebben twee elkaar opvolgende inspecteurs van het basisonderwijs (dhr. P.A. Stobbelaar en zijn opvolger dhr. L.S.J.M. Henkens) gesproken en beiden bevestigden wat we ook altijd al op basisscholen hoorden als we vroegen naar de inspectiecontrole op de kwaliteit van het onderwijs: naar schrijven/handschriften wordt door de inspecteurs nooit gekeken!

Dat is ook wel logisch. Schrijven, de meest gebruikte verwerkingsbasisvaardigheid in het onderwijs, staat niet in

de Wet op het basisonderwijs en in de kerndoelen is slechts een summiere en onjuiste omschrijving van de kwaliteit van het handschrift gegeven. Waar de inspectie wel naar kijkt, heeft Presley Bergen duidelijk beschreven in zijn artikel in het NRC Handelsblad van zaterdag 8 november 2008: Onderwijsinspectie is een ramp voor goederlend Nederland.

Als de inspectie inderdaad van mening is dat leerlingen verantwoordelijk zijn voor hun eigen leerproces, dan is het handschrift geheel ten dode opgeschreven. Geen kind weet namelijk wat een goed handschrift is en hoe je dat bereikt, omdat de meeste leerkrachten, de inspectie en het Ministerie van Onderwijs dat al niet weten.

Is leesbaarheid dan een onjuist criterium?

Het zal velen verbazen, dat leesbaarheid geen juist criterium is om de kwaliteit van het handschrift te kunnen meten. Dat is toch waar het bij schrijven juist om gaat? Dat een ander de boodschap kan lezen? Toch is het niet zo dat de kwaliteit van een handschrift aan de leesbaarheid van het handschrift kan worden afgemeten. Beide handschriften die we toonden, worden door de meeste leerkrachten (en ouders) als volstrekt onvoldoende aangemerkt (wat ook klopt), terwijl ze toch beide leesbaar zijn.

We schreven al dat leesbaar een erg subjectief begrip is. Er zijn geen om-

Zat. Zout
 200 miljoen jaar geleden was er dit was
 Europe vlijging
 en op de laatste het water verdamp
 wordt bleef over en.
 2. de de na een lange beweging bleef in water die was
 100 jaar later is er een overblijfsel
 ontstaan
 kan buren zijn ook het is wel 50 miljard

De leerkracht van deze leerling kan dit lezen. Wat is dus leesbaar? Zolang leerkrachten maar volhouden dat ze het kunnen lezen, moeten ze geen verdere actie te ondernemen.

vervolg op pagina 18

vervolg van pagina 17

schreven normen voor beschikbaar die een leerkracht vlot kan laten bepalen of op grond daarvan een handschrift als van voldoende kwaliteit kan worden getypeerd. Het begrip leesbaar zegt namelijk niets over het tempo waarin het desbetreffende handschrift ontcijferd wordt. Het CITO spreekt in haar PPON (Periodieke Peiling van het Onderwijsniveau) van 2002 zelfs over decoderen! Zo langzamerhand ervaren vele docenten in het voortgezet onderwijs dit dan ook als zodanig. De leerkracht in de rol van geheim agent...

Een veel voorkomende praktijk is verder dat leerlingen die geen goed handschrift hebben, naar een bewegingstherapeut worden gestuurd. Een dubbel falen, omdat hiertoe ten eerste het falen van het handschriftonderwijs binnen de basisschool wordt verheld, en ten tweede een misvatting wordt gehuld, omdat een bewegingstherapeut niets weet van lettervormgeving en hoe je die overdraagt op kinderen. Een bewegingstherapeut houdt zich niet bezig met het cognitieve niveau van een vaardigheid (zoals bijvoorbeeld ook vioolspelen) en kan dat in principe ook niet. De opleiding tot fysio- of ergotherapeut is hiertoe niet toereikend.

Wat is dan wél een goed criterium?

Omdat leesbaarheid van persoonlijke perceptie afhankelijk is, zijn er andere criteria nodig om de kwaliteit van een handschrift te bepalen. Deze zijn al eeuwen bekend en worden soms in enkele schrijfmethodes toegepast. Het gaat om lettervormgevingscriteria als:

- Alle letterrompen (de x-hoogte) zilver uitgevuld (letters allemaal op de grondlijn en tégen de denkbeeldige romplijn);
- Alle neerhalen in het schrift evenwijdig uitgevoerd;
- Rechte lijndelen in de letters waar ze horen;
- Een correcte en gelijkmatige letters-

patie;

- Lussen en stokken kort, zodat regels niet in elkaar haken.

Deze criteria moeten uiteraard in enkele volzinnen met aanwijzingen voor de praktische didactische toepassing in de kerndoelen worden uitgewerkt. Het gaat bij het vak schrijven namelijk om kennisoverdracht, net zoals bij taal en rekenen.

Schrijven is een grafo-cognitieve vaardigheid die niet met wat motorische oefeningen kan worden aangeleerd. Steeds meer scholen en ook schoolbegeleidingsdiensten gaan zich dit realiseren. Er is voor schrijven doodeenvoudig kennis en vaardigheid nodig, net zoals bij alle andere vakken in het onderwijs. Voor een goed handschriftonderwijs is een blijvende begeleiding en instructie nodig. Het handschrift van leerlingen verandert voortdurend en pas rond het 18e jaar is er sprake van een consolidering van het handschrift. Voor die tijd moet er voortdurend vakkundig worden bijgestuurd. De kleine veranderingen die het handschrift ondergaat, worden door de leerlingen niet waargenomen omdat het zulke kleine wijzigingen per dag betreffen.

Pabo

Wat betreft het vakkundig bijsturen gaat er echter steeds meer fout. Pabo's besteden na het invoeren van het competentiegerichte onderwijs veel minder aandacht aan de vaardigheden die wèrkelijk instrumenteel zijn. Heel veel tijd is gaan zitten in het begeleiden (studiecoaching) van de student, terwijl deze 'kanteling van het onderwijs' juist een vergroting van de verantwoordelijkheid van de student zou inhouden. Deze student zou ook minder kennis krijgen aangereikt, want kennis veroudert snel en daarom moet kennis 'gecreëerd' worden. Wie iets weet van de cultuur en vakinhoudelijke kennis, weet dat dit onmogelijk is. Wie wil het wiel in deze tijd nog uitvinden? Als fundamentele kennis

al beschikbaar is, waarom zou je deze dan niet overdragen? Dit is juist de kern van onderwijs. Bovendien willen we de student nog meemaken die de lettervormgevingskennis van het westerse schrift wil gaan 'creëren'. Aan de talloze mislukte handschriften van studenten zien we duidelijk dat dit niet goed gaat.

De onlangs in de publiciteit gekomen actie 'Slechte kinderhandschriften' van het Platform Handschriftontwikkeling, een grafologencollectief dat zich niet met handschriftdidactiek, maar (op esoterische wijze) met het duiden van karaktertrekken in het handschrift bezighoudt, is te betreuren vanwege het ontbreken van onderbouwing. Je kunt niet zomaar uit je duim zuigen dat vroeger tien procent en tegenwoordig dertig procent van de kinderen slecht schrijft zonder daar ondersteunend onderzoek aan te verbinden en tegelijkertijd duidelijk te maken wat je onder een slecht handschrift verstaat. We nemen aan dat de leden van de Tweede Kamer voldoende professioneel zijn om dit te doorzien. Op deze manier wordt de kwestie van de slechte handschriften juist niet serieus genomen.

Daar komt bij dat we juist voor een veel dramatischer verschijnsel aandacht vragen: de kwaliteit van het handschrift neemt binnen de basisschool al met het klimmen der jaren af! (Onderzoek Stichting Schriftontwikkeling 2004; publicatie 2006.) Dit accepteren we bij geen enkele onderwijskundige ontwikkeling. Het zegt veel over de kwaliteit van het onderwijs in het algemeen als een school (en zelfs het Ministerie van Onderwijs en de Onderwijsinspectie, die nooit het handschrift op scholen controleert) dit toelaat.

Plan van actie

Terugkomend op het aanleren van het westerse schrift, de basis van onze cultuur en ons onderwijs: het is van groot belang dat we, zowel in het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs, con-

nog even een beetje voor je moorse scheij-
ven. Het moet snel en leesbaar!

sequent aandacht besteden aan de kwaliteit van het handschrift. Kinderen die geen goede woordbeelden kunnen maken, kunnen er ook geen helder beeld van hebben. Ambiguiteiten (meerdere interpretaties zijn mogelijk) leiden tot fouten en onduidelijkheden.

We zijn al ruim een jaar bezig met contacten te leggen betreffende deze kwestie, zowel met het ministerie als met onderwijsorganisaties. Presley Bergen heeft inmiddels ook de Onderwijsraad van de gebrekkige wetgeving op de hoogte gesteld. Er zal verder contact worden gelegd met leden van de Tweede Kamer.

Invloed op de wetgeving

U zult hebben begrepen dat iedereen die de huidige situatie wil bestendigen, geen inzicht heeft in wat er werkelijk op handschriftniveau gebeurt in het onderwijs. Het begrip 'leesbaarheid' moet uit de kerndoelen worden verwijderd, omdat het een open deur is. Van verf verwacht je ook dat het een kleur heeft (dat is namelijk een eigenschap en geen omschrijving van de kwaliteit ervan) en van lettervormen verwacht je uiteraard op zijn minst dat ze herkenbaar zijn. Veel belangrijker dan dat een hand-

schrift op een bepaald moment leesbaar is, is het feit dat het door alle volgende jaren heen leesbaar blijft. Dat kan alleen als het voldoet aan een beperkt aantal lettervormgevingscriteria. Die zijn, zoals we zagen, nauwkeurig te omschrijven en moeten in de kerndoelen worden verwoord, nadat de basisvaardigheid 'handschrift' weer als vanouds in de Wet op het basisonderwijs is opgenomen. Het is wellicht de goedkoopste verbetering van het onderwijs van de laatste jaren en mogelijk met de meeste positieve gevolgen. We begrijpen niet wat staatssecretaris Dijkema hier op tegen kan hebben.

Daarnaast doen we de laatste jaren ook pogingen om de omgang met het toetsenbord op ergonomisch en economisch verantwoorde wijze binnen de basisschool te leren. Het moet niet zo zijn dat alleen leerlingen van ouders met inzicht en voldoende financiële middelen in staat zijn om hun kinderen blind te leren typen. Inmiddels hoort de omgang met het toetsenbord tot de standaardhandelingen in het onderwijs en er ontstaan op deze manier onverantwoorde verschillen in de kwaliteit van het studeren. Blind typen moet voor elk kind mogelijk worden.

U kunt onze actie steunen door staatssecretaris Dijkema een e-mail te sturen. Dit kan vanaf onze website: www.schriftontwikkeling.nl. Een model is aanwezig, maar u kunt de tekst zelf aanpassen. We verzamelen deze e-mails in de komende tijd en bieden die over een poosje gezamenlijk aan de staatssecretaris aan.. Mocht u ideeën hebben of feiten hebben herkend uit dit artikel, neem dan gerust contact op met ondergetekenden via info@schriftontwikkeling.nl. ■

Literatuur:

McHale K, Cermak SA. (1992) Fine motor activities in elementary school: preliminary findings and provisional implications for children with fine motor problems. *Am J Occup Ther* 46: 898-903:

"Children spend 31 to 60% of their school day performing handwriting and other fine motor tasks, and difficulty in this area can interfere with academic achievement."

JSW JAARGANG 90, JANUARI 2006
"Hoe minder schrijfles, hoe beter het handschrift".